

Aspecte morfosintactice ale textelor religioase din secolul al XVI-lea

Luminița HOARȚĂ CĂRĂUȘU*

Key-words: *passive structures, modal-auxiliary, aspect-auxiliary, compound verbal forms, morphematic structure, flexional verbal forms*

1. Construcția pasivă

În lucrările de gramatică istorică, cu referire specială la morfosintaxa limbii române dintre 1521 și 1640, se consideră că pasivul se exprimă prin două forme: *pasivul cu realizare reflexivă* și *pasivul cu verbul auxiliar „a fi”*. Gabriela Pană Dindelegan este de părere că textele religioase traduse „atestă circulația paralelă a celor două forme de pasiv” (Pană Dindelegan 2003: 136).

1.1. Pasivul cu pronume reflexiv

Reflexivul cu valoare pasivă „este mult mai frecvent decât astăzi” (Frâncu 2009: 90). Aceeași părere are și Gabriela Pană Dindelegan care opinează că așa-numita „construcție reflexiv-pasivă” este „mai frecventă în limba veche decât în limba cultă actuală” (Pană Dindelegan 2003: 136):

Nu se va da aceștii rude nece un semn (Coresi 1889: 89); *Iară cine n’are și cât are, lua-se-va¹ de la el* (Coresi 1889: 79); *În ce măsură veți măsura, măsura-se-va voao și se va adauge voao ce auziți* (Coresi 1889: 79).

Specifice exemplurilor anterioare sunt *valoarea principal-pasivă* și cea *secundar-impersonală*. În privința pasivului cu pronume reflexiv, Gabriela Pană Dindelegan vorbește despre o așa-zisă „exprimare solidară a valorilor «pasivă» și «impersonală»”, susținând ideea existenței unei valori „impersonal-pasive” (Pană

* Universitatea „Alexandru Ioan Cuza”, Iași.

¹ Referitor la postpunerea cliticelor pronominale și a auxiliarului în limba română veche, Gabriela Pană Dindelegan își exprimă ideea potrivit căreia „în limba veche, construcții de tipul: *făcut-am, spusu-ți-l-am, închinare-aș, pedepsi-l-voi*, cu cliticul postpus/ cu cliticile pronominale postpuse și cu auxiliarul postpus sunt curente” (Pană Dindelegan 2003: 139). Se știe că „în latină și în primele faze ale limbilor romanice se obișnuia a pune întâi cuvântul accentuat și apoi pe cel neaccentuat (o conjuncție, adverb sau un pronume aton)” (Frâncu 1982: 83). După cum a arătat W. Meyer-Lübke (*Zur Stellung der tonlosen Objektpronomina*), „pronumele personale atone erau întotdeauna enclitice în latină și în alte limbi indoeuropene, situație păstrată de limbile romanice în faza lor primitivă” (Meyer Lübke, apud Frâncu 1982: 83); „în româna veche din secolul al XVI-lea encliza pronumelor atone era foarte frecventă atât în textele bisericești, cât și în documentele particulare” (Frâncu 1982: 83).

Dindelegan 2003: 96), datorată „absenței agentului, precum și utilizării numai la persoana a treia” (Pană Dindelegan 2003: 136). Și în *Gramatica limbii române*, Editura Academiei, ediția nouă (GALR 2005, II: 141) se vorbește despre un așa-numit „pasiv-impersonal”, care se deosebește de impersonal prin faptul că „paradigma pasiv-impersonală poate avea două forme, pentru persoanele 3 și 6 (*Se știe rezultatul – Se știu rezultatele*), în timp ce paradigma impersonală are o unică formă de persoana a 3-a (*Se merge pe jos*)” (GALR 2005, II: 142).

În privința *exprimării-neexprimării complementului de agent* la forma pasivului cu pronume reflexiv, C. Frâncu este de părere că reflexivul cu valoare pasivă „de obicei nu este însoțit de complementul de agent, rămas subînțeles” (Frâncu 2009: 90). Gabriela Pană Dindelegan consideră că, „în construcția reflexiv-pasivă, exprimarea agentului este mai frecventă în limba veche decât în româna actuală” și că, „spre deosebire de româna actuală, unde construcția reflexiv-pasivă se utilizează de preferință cu agentul neexprimat, în limba veche, exprimarea agentului este la fel de frecventă pentru ambele tipuri de construcții, neexistând o specializare în acest sens” (Pană Dindelegan 2003: 136). În textele religioase traduse avute în vedere în lucrare, am identificat atât exemple în care pasivul reflexiv are complement de agent exprimat, cât și exemple în care complementul de agent nu se exprimă la această formă a pasivului:

Și se boteza toți în reul Iordanului *de el* (Coresi 1889: 71); În vremea aceea vine Is. de în Nazaretul Galileiului și se boteză *de Ioann* în Iordan (Coresi 1889: 79); După aceea spic de-aciea se *împle* de grâu în spice (Coresi 1889: 79); *Spurca-se-vor* căile lui în toată vreamia, *lua-se-vor* judecările tale de fața lui (Coresi 1976: 61/25).

1.2. Pasivul cu verbul auxiliar *a fi*

Pasivul cu verbul auxiliar *a fi*² sau perifraza *a fi + participiu* este „apărută mai târziu pe terenul limbii române, folosită mai rar, din cauza sensului său terminativ dat de participiu: ea exprimă mai mult rezultatul acțiunii decât faptul că subiectul gramatical suferă acțiunea făcută de agent” motiv pentru care, „acest pasiv este, de obicei, însoțit de complementul de agent” (Frâncu 2009: 91). Oferim exemple din texte vechi religioase în care pasivul cu *a fi* este însoțit sau nu de complementul de agent:

Și *ispitit să fie de bătrâni și de mai mari preoți și de cărtulari* (Coresi 1889: 90); Iară ceștea ce *sînt* în spini *semănați* ce aud cuventul (Coresi 1889: 78); Și ceea ce *sînt* pre pământ bun *semănați* ce aud cuventul și-l priimesc (Coresi 1889: 78); Și *aruîncat să fie* în mare și să te ară săblâzni mâna ta (Coresi 1889: 93).

Specifică pasivului cu *a fi*, în textele religioase din secolul al XVI-lea, este atât *postpunerea*³ *auxiliarului*, cât și *antepunerea* lui:

² Referitor la modurile și timpurile la care se poate afla verbul auxiliar *a fi* în construcția pasivă în discuție, vezi Minuț 2002: 131–133.

³ Referindu-se la formele de perfect compus cu auxiliarul postpus din limba româna veche (1521–1640), C. Frâncu este de părere că „auxiliarul perfectului compus era postpus participiului la început de frază sau de propoziție, căci regula topicii vechi românești și romanice nu admitea începerea unei structuri sintactice cu un element neaccentuat” (Frâncu 2009: 113).

Și *ucis va fi* și atreia zi va învie (Coresi 1889: 90); Că *lăudat iaste* păcătosul în pohtirile sufletului său (Coresi 1976: 60/23); Cui veți lăsa păcatele, *lăsate vor fi*; cui le veți ținea, *ținute vor fi* (Coresi 1998: 37/5); Și cu aleșii *ales veri fi* (Coresi 1976: 87/29); De mult să-l chinuiască și *ocărit fi-va* cum *eastе scris* (Coresi 1889: 91); Ca grăunțul de muștari ce când *semănat va fi* în pământ, mai mică eastе de toate semințele pământului (Coresi 1889: 79); E acestea *scrise sânt* să creadeți că Iisus iaste fiul lu Dumnedzeu (Coresi 1998: 38/11); Și ucide-vor el când *va fi ucis* a treea zi va învie (Coresi 1889: 92); Derepce *au fost tremis* Ioan Botedzătoriu (Coresi 1998: 35/12); Multe amu și alte seamne făcu Iisus naintea ucenicilor lui, ce *nu sânt scrise* în cartea aceasta (Coresi 1998: 38/3).

Uneori, formele cu auxiliar postpus pot alterna cu cele cu auxiliar antepus:

Au doară lumina aprinde-se-va supt ciubăr *pusă să fie* sau supt pat nece într'un chip ce în sveștnic *pusă să fie* nu eastе amu taină, ce să nu se ivescă nece *va fi ascunsă* (Coresi 1889: 79).

Complementul de agent este introdus în marea majoritate a textelor prin prepozițiile *de* sau *de către*, el „apărând, de regulă, după verb, dar fiind și cazuri când precede verbul” (Frâncu 2009: 179):

Eu *pus sânt* împărat *de el* (Coresi 1976: 36/6); Și *fu rugatu de episcopii* din Asia să scrie în aleanul eriticilor lui Corint și lu Evion (Coresi 1898: 32/8).

Complementul de agent poate fi precedat și de prepoziția *prin*⁴:

Întru lume era și lumea *prin elu fu făcută* și lumea pre elu nu cunosc (Coresi 1998: 31/5); Toate *prin elu făcute sânt* (Coresi 1998: 33/8).

Pasivul nemarcat, numit și *pasiv lexical* sau *pasiv cu marcă zero* (GALR 2005, II: 137) este reprezentat de participiile verbelor tranzitive:

Și muiarea oarea carea era de-i cura sânge, de doi-spre-zece ani și mult *chinuită* de mulți vraci (Coresi 1889: 81); Și când aud, aciea vine dracul și iea cuventul *semănat* întru inimile lor (Coresi 1889: 78).

Din *perspectivă sintactică*, în timp ce pasivul reflexiv se constituie într-un „predicat verbal simplu” (GALR 2005, II: 244), pasivul cu operatorul *a fi* are funcția sintactică de *predicat verbal complex*. Structura *predicativului complex* mai poate fi alcătuită (pe lângă structura „operator pasiv + suport semantic”) din „operator modal, operator aspectual, operator copulativ + suport semantic” (GALR 2005, II: 253):

Că *nu putea încăpea* neci pre porți (Coresi 1889: 74); Cine *poate lăsa* pecatele, fără unul Dumnezeu (Coresi 1889: 74); *N-am venit a chema* derepții ce pecătoșii pre pocăință (Coresi 1889: 75); Celui *nu-s destoinic* a me pleca să desleg cureaoa călțunului lui (Coresi 1889: 71); Tu *ești fiul* meu iubit (Coresi 1889: 72).

2. Predicatul complex cu operator modal și aspectual

În lucrările de gramatică istorică, cu referire specială la morfosintaxa limbii române dintre 1521 și 1640, se consideră că „predicatul complex, format din verbe modale și de aspect și infinitiv este mai frecvent decât în limba actuală” (Frâncu 2009: 344).

⁴ Despre prepoziția *pren* care introduce complementul de agent vorbește C. Frâncu: „remarcăm, de asemenea, folosirea complementului de agent generat de reflexivul cu valoare pasivă și introdus prin prepoziția *pren*” (Frâncu 2009 : 179).

2.1. Predicatul complex cu operator modal

În *Tetravanghelul* lui Coresi, predicatul complex care include verbe semi-auxiliare de modalitate poate avea următoarea structură:

a1. verbul semiauxiliar de modalitate *a avea* la viitor I indicativ + verbul de bază la infinitiv prezent fără prepoziția morfem *a*:

Derept amu grăesc voao. *nu veți avea a sfrăși* cetățile creștinilor, până va veni fiul omenesc (Coresi 1889: 20).

a2. verbul semiauxiliar de modalitate *a avea* la conjunctiv prezent + verbul de bază la infinitiv prezent cu prepoziția morfem *a*:

Și mulți de nașterea lui bucura-se-vor. fi-va amu mare naintea Domnului. și vin și mălvăjje *să nu aibă a bea* (Coresi 1889: 114).

b1. verbul semiauxiliar de modalitate *a putea* la indicativ prezent + verbul de bază la infinitiv prezent, fără prepoziția morfem *a*:

Nu ve temereți de ceea ce ucig trupul, sufletul *nu pot ucide* (Coresi 1889: 21); Temeți-ve mai vrătos de cela ce *poate* sufletul și trupul *piearde* întru adânc (Coresi 1889: 21); Fața ceriului știți a judeca. e semnele vremiei aceștia *nu puteți ispiti* (Coresi 1889: 36); Cine *poate lăsa* pecatele, fără unul Dumnezeu (Coresi 1889: 74); Cum *poate* drac pre drac *goni* (Coresi 1889: 77); Și de va împărăția de ea-și împărți-se, *nu poate sta* împărăția aceea (Coresi 1889: 77); Că *pot* supt umbra lui, păsările ceriului *odihni* (Coresi 1889: 79); Is. zise lui. însă de *poți crede*, toată puterea a credinciosului (Coresi 1889: 92); Această rudă. cu nemică *nu poate eși* (Coresi 1889: 92); Și când veți vrea, *puteți* lor *face* bine (Coresi 1889: 104); Cine easte acesta ce grăieaște hule. cine *poate lăsa* pecatele. fără unul Dumnezeu (Coresi 1889: 126); Au *poate* orb pre orb *duce*. nu vor cădea amândoi în groapă (Coresi 1889: 129).

b2. verbul semiauxiliar de modalitate *a putea* la indicativ perfect simplu + verbul de bază la infinitiv prezent, fără prepoziția morfem *a*:

Și aduș el la ucenicii tei și *nu putură* el *vindeca* (Coresi 1889: 39); Atunce mersără ucenicii cătră Is. zise lui. derep-ce noi *nu putum goni* el (Coresi 1889: 39); Și merse el în casă, ucenicii lui întrebară el însuși. că ce *nu putum goni* el (Coresi 1889: 92); Alții mântueaște. pre eluși *nu putu mântui* (Coresi 1889: 109); Și se mira că pesti el în beserecă. deca eși *nu putu grăi* cătr'enșii (Coresi 1889: 114)

b3. verbul semiauxiliar de modalitate *a putea* la indicativ perfect simplu + verbul de bază la conjunctiv prezent:

Nu putu nece de unul *să se vindece* (Coresi 1889: 136).

b4. verbul semiauxiliar de modalitate *a putea* la optativ-condițional prezent + verbul de bază la infinitiv prezent, fără prepoziția morfem *a*:

Ruga el și în genuche căzu naintea lui. și grăi lui. că de-i vrea *putea-m'ai curăți* (Coresi 1889: 73).

b5. verbul semiauxiliar de modalitate *a putea* la indicativ imperfect + verbul de bază la conjunctiv prezent:

Că de aciea *nu putea* el a eavea în cetate *să între* (Coresi 1889: 73); Că *nu putea* ei nece pâine *să mănânce* (Coresi 1889: 77).

b6. verbul semiauxiliar de modalitate *a putea* la indicativ imperfect + verbul de bază la infinitiv prezent, fără prepoziția morfem *a*:

Și aciea adunară-se mulți. că *nu putea încăpea* neci pre porți (Coresi 1889: 74); Și nece cu verigi niminea *nu-l putea lega* (Coresi 1889: 80); Și nimea *nu-l putea el munci* (Coresi 1889: 80); Vineră cătr'ensul muma și frații lui. și *nu putea grăi* cătră el drept nărodul (Coresi 1889: 134).

b7. verbul semiauxiliar de modalitate *a putea* la conjunctiv prezent + verbul de bază la infinitiv prezent, fără prepoziția morfem *a*:

Și de-aciea pilde multe grăiea lor cuventul. cât *să poată auzi* (Coresi 1889: 79); Și eară să fii tăcut, și *să nu poți grăi* până în ziua ce va fi acesta (Coresi 1889: 114).

c1. verbul semiauxiliar de modalitate *a vrea* la indicativ viitor I + verbul de bază la infinitiv prezent:

Și cui *va vrea* fiul *a descoperi* (Coresi 1889: 24); Cine *va vrea* întâiu *a fi*, să fie tuturora de apoi (Coresi 1889: 93).

c2. verbul semiauxiliar de modalitate *a vrea* la indicativ perfect simplu + verbul de bază la infinitiv prezent:

Ce *vru a se întreba* în cuvinte cu robii lui (Coresi 1889: 41).

d1. verbul semiauxiliar de modalitate *a se cădea* (sinonim cu *a trebui*) la indicativ prezent + verbul de bază la infinitiv prezent:

Adecă ucenicii fac ce *nu se cade a face* sâmbăta (Coresi 1889: 24); Ce *nu i se cade* lui *a mânca* nece celora ce era cu nusul numai popilor unora (Coresi 1889: 24); Deci *cade-se* sâmbăta bine *a face* (Coresi 1889: 25); *Nu ți se cade* și ție *a milui* megieașul teu ca eu tine milui (Coresi 1889: 42); Că *se cade* fiul omenesc mult *a chinui* (Coresi 1889: 90); Că Ilie *cade-se a veni* înainte (Coresi 1889: 91); Întrebară el. să *se cade* bărbatul muearea *a'și lăsa* (Coresi 1889: 94); Ce adevăr calea lu Dumnezeu înveți. *cade-se* dajde *a da* împeratului au nu (Coresi 1889: 100); Și a toate limbile *cade-se* înainte *a propovedui* Evanghelia (Coresi 1889: 102); Ce faceți, ce *nu se cade a face* sâmbăta (Coresi 1889: 127); Că *se cade* fiul omenesc mult *a chinui* (Coresi 1889: 138).

d2. verbul semiauxiliar de modalitate *a se cădea* (sinonim cu *a trebui*) la indicativ prezent + verbul de bază la conjunctiv prezent:

De aciea începu Is. a spune ucenicilor lui, că *se cade* lui *să margă* în Ierusalim (Coresi 1889: 37).

d3. verbul semiauxiliar de modalitate *a se cădea* (sinonim cu *a trebui*) la indicativ imperfect + verbul de bază la infinitiv prezent:

Ce *nu i se cădea a mânca*, numai popilor (Coresi 1889: 75); Ce *nu i se cădea a mânca*, fără unui preut (Coresi 1889: 127).

2.2. Predicatul complex cu operator aspectual

În *Tetravanghelul* lui Coresi, predicatul complex care include verbe semiauxiliare de aspect poate avea următoarea structură:

a1. verbul semiauxiliar de aspect *a începe* la indicativ perfect simplu + verbul de bază la infinitiv prezent:

Începură a zmulge spice și *a mânca* (Coresi 1889: 24); Și *începu a se afunda*, strigă grăi doamne mântuește-me, și acie tinse mâna Is. luo el și grăi lui puțină credință derep-ce te spăreși (Coresi 1889: 33); De aciea *începu* Is. *a spune*, ucenicilor lui, că se cade lui să margă în ierusalim (Coresi 1889: 37); *Începu a propovedui* mult (Coresi 1889: 73); Și *începură* ucenicii lui cale *a face* (Coresi 1889: 75); Și *începură a ruga* el, să trecă de hotarale lor (Coresi 1889: 81); *Începu* în gloate *a învăța* (Coresi 1889: 82); Și *începu ei a tremite* doi câte doi, și dede lor despus pre duhure necurate (Coresi 1889: 83); În vremea aceea eșiră fariseii *începură a se întreba* cu Is. căuta de la el semne de în ceriu (Coresi 1889: 89); Și nu'și sfii cuventul grăi. și luo pre el Petru. *începu a apăra* lui (Coresi 1889: 90); Toate amu puterile sunt de la Dumnezeu. *începu* Petru *a grăi* lui (Coresi 1889: 95); În vremea aceea luo Is. doi-spre-zece ucenici. *începu* lor *a grăi* ce vrea lui să fie (Coresi 1889: 96); Și auzi că Is. nazareninul easte *începu a striga* și grăiea (Coresi 1889: 97); Și merse Is. în beserecă *începu a goni* vânzătorii și cumpărătorii de în beserecă (Coresi 1889: 98); Nece eu grăesc voao cu acui putere acestea tac. și *începu* lor în pildă *a grăi* (Coresi 1889: 99); Respuose lor *începu a grăi*, păziți-ve să nu cine-va voi să înșale (Coresi 1889: 102); Mănâncă cu noi. ei *începură a se întrista* și *a grăi* lui (verbul *a începe* este neexprimat) (Coresi 1889: 105); Și *începură a săruta* el și *a grăi* (verbul *a începe* este neexprimat) (Coresi 1889: 109); După aceea amu mulți *începură a face* poveste (Coresi 1889: 113); Și nu *începereiți a grăi întru voi* (Coresi 1889: 120); Șezu. și toți de în beserecă ochii le era căuta pr'ensul. *începu a grăi* câtr'enșii (Coresi 1889: 123); Și *începură a cugeta* cărtularii și fariseii grăiră (Coresi 1889: 125-126); Și *începu a grăi*. și-l dede el mumă-niei lui, luară frică toți (Coresi 1889: 131); *Începu a uda* picioarele lui cu lacrăme (Coresi 1889: 132); Zioa *începu a se pleca* (Coresi 1889: 138).

a2. verbul semiauxiliar de aspect *a înceta* la indicativ perfect simplu + verbul de bază la gerunziu:

Sărutătură nu-mi dedeși. aceasta de când am întrat. *nu încetă sărutându-mi* picioarele (Coresi 1889: 133).

3. Verbul (structuri analitice la nivel de flexiune)

În lucrarea de față ne oprim asupra formelor flexionare verbale, care, în gramaticile limbilor flexionare, sunt denumite „compuse”, „analitice” sau „perifrastice”. Vom identifica acest tip de forme verbale flexionare în *Tetravanghelul* lui Coresi (reimprimat dupe ediția primă din 1560-61 de Arhiereul Dr. Gerasim Timuș Piteștenu), tipărit la București, la Tipografia Cărților Bisericești, în 1889.

Relevantă pentru descrierea structurii morfematice a acestor tipuri de forme (analitice), în cadrul demersului nostru, este, considerăm, distincția bloomfieldiană între *bound forms* și *free forms* („morfeme legate”, respectiv „morfeme libere”) (cf. Zugun 1980: 43).

O distincție fundamentală pentru problema structurilor analitice la nivel de flexiune este cea dintre *perifrazele verbale lexicale* și *formele verbale compuse și supracompuse* (cf. Frâncu 1983–1984: 24).

3.1. Modul indicativ

3.1.1. Perfectul simplu perifrastic⁵

și se sculă după el merse. Și *fu șezând* la masă în casa lui (Coresi 1889: 74).

3.1.2. Perfectul compus

că *murit-au*⁶ amu acela ce căuta sufletul coconului (Coresi 1889 : 4); că *Ilie au venit*. Și făcură lui câte vrură (Coresi 1889 : 91); că îngerilor tei *zis-ai* să te ferescă (Coresi 1889 : 5); nu vă pare că *am venit*⁷ să sparg ce să împlu (Coresi 1889 : 7).

3.1.3. Viitorul

de în tine amu *eși-va* județ, acela ce *va paște* oamenii miei creștinii (Coresi 1889 : 3); Duceți-vă și ispitiți a vedea acel cocon. Când *veți afla* spuneti-mi (Coresi 1889 : 3); și fii aciea până când *voiu*⁸ *zice* (Coresi 1889 : 3); De în Eghipt *chema-voi* fiiul meu (Coresi 1889 : 3); să se izbândescă zicerea prorocilor, că Nazorei *zicese-va* (Coresi 1889 : 4); eu amu botez voi cu apă întru pocăință, *veni-va* după mine (Coresi 1889 : 4); celui nu-s destoinic călțunii a purta, acela voi *va boteza* cu Duhul sfânt (Coresi 1889 : 4); Celui e lopata în mâinile lui. Și *curăți-va* area lui și *aduna-va* grîul lui în jitnițe. E plevele *va arde* în focul nestins⁹ (Coresi 1889 : 4); să știți că aproape

⁵ C. Frâncu remarcă „folosirea frecventă în narațiuni, la Coresi, ca forme de «al doilea plan», corespunzând perfectului simplu din «primul plan», a formelor de tipul *fu șezând*, înlocuite în textele nordice prin formele supracompuse de tipul *au fost șezând*. Cu alte cuvinte, una din explicațiile apariției frecvente a formelor supracompuse din textele nordice vechi și din graiurile nordice actuale este înlocuirea perfectului simplu din construcțiile de tipul *fu șezând* cu perfectul compus, având ca rezultat forma supracompusă *au fost șezând* (*imperfect perifrastic*, vezi Frâncu 2009: 305). Este un caz clar în care forma compusă a dat naștere formei supracompuse prin tendința cunoscută de înlocuire a perfectului simplu cu perfectul compus” (Frâncu 1983–1984: 29–30). „Formațiile aspectuale cu *a fi* + *gerunziu* sunt în primul rând de origine latină și în slava veche ele nu erau vii, ci preluări din greacă prin traducerea bisericești” (Frâncu 1983–1984: 30).

⁶ „Norma tuturor variantelor literare din perioada 1532–1640 prevedea la persoana a 3-a sg. și pl. forma de auxiliar *au* și marea majoritate a textelor folosesc această formă. Din *au* (explicat etimologic la pers a III-a sg. prin influența persoanei a III-a pl. (au < *habunt*) sau din *habuit* s-a ajuns în zonele nordice și în Banat la *o*, prin asimilare reciprocă (la fel ca în conjuncția *au > o*), iar în zonele sudice (Țara Românească, Oltenia, sudul Moldovei) s-a creat o formă analogică *a*, devenită normă literară în secolul al XIX-lea)” (Frâncu 2009: 111–112).

Referindu-se la formele de perfect compus cu auxiliarul postpus din limba română veche (1521–1640), C. Frâncu este de părere că „auxiliarul perfectului compus era postpus participiului la început de frază sau de propoziție, căci regula topicii vechi românești și romanice nu admitea începerea unei structuri sintactice cu un element neaccentuat” (Frâncu 2009: 113).

⁷ În situațiile când „perfectul compus nu era focalizat la stânga, se folosea, de regulă, forma cu auxiliarul antepus” (Frâncu 2009: 113).

⁸ „La pers. I sg. formele cu *voi(u)* + *infinitiv* sau *infinitiv* + *voi(u)* se întâlnesc în textele acestei perioade (forma de viitor cea mai frecventă formată din auxiliarul *a vrea* la prezent urmat sau precedat de infinitiv (*voi(u) cânta* < lat. *voleo cantare* sau *cânta-voi(u)*)” (Frâncu 2009: 115).

⁹ Viitorul cu auxiliarul *a vrea* postpus și antepus alternează în aceeași frază.

eastе lângă uși. Adevеr grăesc voao. Că *n-are a trece*¹⁰ ruda aceasta, până acelea toate vor fi (Coresi 1889 : 104); adevеr grăesc voao. Că de acmu *n'am a bea* de acest rod de viță până în zioa aceea cându o voi bea nou împerăția lu Dumnezeu (Coresi 1889 : 105); nu cu pâine numai viu *va fi* omul (Coresi 1889 : 5); și pre mâni *lua-te-vor*. Să nu cumva poticnești de piatră piciorul teu (Coresi 1889 : 5); grăi lui Is. Eară scrisă eastе. *Nu veri ispiți* Dumnezeu Domnul teu¹¹; acelea toate ție *da-voi*. De *veri cărea* de mi-*te-veri închina* (Coresi 1889 : 5); Domnului Dumnezeul teu *închina-te-veri*. Si aceluea unuea *sluji-veri* (Coresi 1889 : 5); și *face-voiu* pre voi vânători de oameni (Coresi 1889 : 6); fereciți ceea ce plângu-se că aceea *mângăea-se-vor*. Ferice blânzii că aceea *îndulci-vor*. Pământul. Ferice flămânzii și însetații pentru dereptate că aceea *sătura-se-vor*. Ferice milostivii că aceea miluiți *fi-vor*. Ferice curații cu inima că aceea Domnul *vede-vor*. Ferice pacefăcătorii că aceea fii Domnului *chema-se-vor* (Coresi 1889 : 7); și *proslăvi-se-va* tatăl vostru ce eastе în ceriure (Coresi 1889 : 7).

3.2. Modul conjunctiv

3.2.1. Conjunctivul prezent

când veți afla spuneți-mi. ca *să*¹² *merg* și eu să mă închin lui (Coresi 1889: 3); vru amu Irod *să ceră*, coconul *să-l piarză*¹³ voao¹⁴ (Coresi 1889: 3); nece aprinde lumânarea și *să o pui* ea după dos. ce în sveștnic. Și luminează tuturor căți-s în casă. așa *să se lumineze* lumina voastră înaintea oamenilor. ca *să vază* ale voastre bune lucrare (Coresi 1889: 7).

3.2.2. Conjuncția *să* cu sens de *dacă*¹⁵:

și apropie-se câtră el ispititoriul și zise *să ești* fiul Domnului zi de în pietrile acelea pâine să fie (Coresi 1889: 5); *să ești* fiul Domnului aruncă-te jos, scrisă amu eastе (Coresi 1889: 5).

¹⁰ „În normele regionale existau mai multe forme de viitor: 1) cu auxiliarul *a vrea* la prezent urmat sau precedat de infinitiv (*voi(u) cânta*); 2) forme de tipul *am a cânta* (< *habeo ad cantare*), formație întâlnită și în sardă (*app'a kantare*); 3) forma de tipul *am să cânt*, rezultată din forma de tipul *am a cânta*, prin înlocuirea infinitivului prin conjunctiv, proces în primă desfășurare în perioada cercetată” (Frâncu 2009: 115).

¹¹ „La persoana II-a sg. auxiliarul *a vrea* are în toate variantele literare numai forma mai apropiată de etimon *veri* (lat. *velis*) cu varianta *ver*, cu excepția variantei din Banat-Hunedoara, care prezintă alături de această formă și forma nouă, *vei*, impusă de normele limbii literare” (Frâncu 2009: 115).

¹² În limba română actuală, conjuncția *să* „s-a fixat numai la conjunctiv și a devenit un semn al acestui mod, un morfem”; „fixarea exclusivă a acestei conjuncții numai la conjunctiv este o caracteristică numai a dacoromânei actuale”; „În dialectele aromân și meglenoromân conjuncția *să* nu se limitează numai la distribuția cu conjunctivul, ci se combină și cu imperfectul indicativului (arom. *s-putea*) și cu condiționalul (*s-putearemu*, *vrea s-cântaremu*). O situație asemănătoare există și în dacoromâna veche, în care *să* se putea combina în egală măsură cu conjunctivul, indicativul, condiționalul” (Frâncu 2000: 64).

¹³ În privința verbelor cu radicalul în *d*, C. Frâncu este de părere că acestea „nu cunosc decât formele iotacizate, formele refăcute de tipul *aud*, *văd*, *răspund*, *cred* nefiind atestate în nici un text” (Frâncu 2009: 93).

¹⁴ Formele neiotacizate de tipul *să ceară*, *să piară* apar alături de formele analogice iotacizate încă din secolul al XVI-lea : *să să ceaie*, *să piaie*. Formele normale de tipul *să ceară*, *să piară* sunt mai frecvente decât formele analogice iotacizate de tipul *să ceaie*, *să piaie* în textele citate mai sus și ele s-au impus în normele limbii literare de mai târziu” (Frâncu 2009: 95).

¹⁵ „Limba română este singura limbă romanică care a izolat la conjunctiv conjuncția condițională *să* (< *se* < lat. *si*)” (Frâncu 2000: 64).

3.3. Condiționalul

3.3.1. Condiționalul prezent

Zise Domnul cine va săblâzni unul de acești mici ce cred întru mine, bine *ară fi*¹⁶ lui mai vrătos să lege piatra moriei de cerbicea lui (Coresi 1889: 93); și de n' *ară fi* a se scurta zilele acelea n' *ară fi* amu să se mântuescă toate trupurile (Coresi 1889: 103); și aruîncat să fie în mare și să te *ară săblâzni* mâna ta. tao. Mai bine-ți easte ciung în vieață să intri. decât doao mâni avend să intri în matcă (Coresi 1889: 93); și să te-*ară* piciorul teu *seblâzni*. tao-l. mai bine-ți easte să intri în vieață școp. decât doao picioare avend aruncat să fii în matcă. în focul nestins (Coresi 1889: 93); și să te-*ară* ochiul teu *seblezni*, scoate-l. mai bine-ți easte cu u schiu să intri în împărăția Domnului, decât doi ochi avend (Coresi 1889: 93); adevor grăesc voao. că și să *ați zice* codrului acestui. radică-te și te aruncă în mare (Coresi 1889: 98); drept aceea grăesc voao. toate câte să *vați ruga* cereți, credeți că veți priimi (Coresi 1889: 98).

3.3.2. Condiționalul perfect

cum n-au fost așa de începutul lumiei. ce-au făcut Dumnezeu până acmu. și nu va fi și de *ară fi* Domnul *scurtat* zilele (Coresi 1889: 103).

3.4. Infinitivul

3.4.1. Infinitivul prezent

teme-se acolo *a merge*¹⁷ veste priimi în somn (Coresi 1889: 4); și nu începereți *a grăi* întru voi tată avem Avraam (Coresi 1889: 4); În vremea aceea. Atunce vine Is. De în Galilei la Iordan câtră Ioan *a se boteza* de el (Coresi 1889: 5); Lasă amu. așa amu cuviință easte noao *a înplea* rotă dreptatea (Coresi 1889: 5); În vremea aceea. Atunce Is. dus fu cu Duhul în pustie. *a se ispiti* de diavolul (Coresi 1889: 5).

Bibliografie

Izvoare

- Coresi 1889: Coresi, *Tetravanghelul*, ediție de Gherasim Timuș Piteșteanu, București, Tipografia Cărților Bisericești.
- Coresi 1976 : Coresi, *Psaltirea slavo-română, 1577*, text stabilit, introducere și indice de Stela Toma, București, Editura Academiei.
- Coresi 1998 : Coresi, *Tâlcul evangheliilor și molitevnic românesc*, ediție critică de Vladimir Drimba, cu un studiu introductiv de Ion Gheție, București, Editura Academiei Române.

¹⁶ Condiționalul prezent analitic „este format din auxiliarul *a vrea* (sau *a avea* la unele persoane) și infinitivul verbului. O particularitate a acestui tip de condițional este forma de pers. a III-a sg. și pl. cu auxiliarul de tipul *ară* și *are*; formele *are*, *ară* s-au menținut în unele graiuri transilvănene, maramureșene și bănățene până în zilele noastre, dar au ieșit din normele limbii literare într-o perioadă posterioară celei cercetate aici (1521–1640)” (Frâncu 2009: 121).

¹⁷ Infinitivul scurt este „mai frecvent decât în zilele noastre, căci procesul de înlocuire a infinitivului prin conjunctiv era în plină desfășurare” (Frâncu 2009: 128); referitor la procesul de înlocuire a infinitivului prin conjunctiv, vezi Frâncu 2000: 116–148. Infinitivul scurt „era de obicei însoțit de prepoziția morfem *a*” ; vezi situațiile în care infinitivul scurt apare fără prepoziția morfem *a* în Frâncu 2009: 128.

Lucrări de referință

- Frâncu 1982: C. Frâncu, *Formele verbale și pronominale cu î-protetic în limba română*, în „Dacoromania. Jahrbuch für östliche Latinität”, V, 1979–1980, Freiburg.
- Frâncu 1983-1984: C. Frâncu, *Geneza și evoluția timpurilor verbale supracompuse în limba română*, în „Anuar de lingvistică și istorie literară”, XXIX. A, Iași.
- Frâncu 2000: C. Frâncu, *Conjunctivul românesc și raporturile lui cu alte moduri*, Iași, Casa Editorială Demiurg.
- Frâncu 2009: C. Frâncu, *Gramatica limbii române vechi*, Iași, Casa Editorială Demiurg.
- GALR 2005: *Gramatica limbii române*, București, Editura Academiei Române, vol. II.
- Minuț 2002 : Ana-Maria Minuț, *Morfosintaxa verbului în limba română veche*, Iași, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”.
- Pană Dindelegan 2003: Gabriela Pană Dindelegan, *Elemente de gramatică. Dificultăți, controverse, noi interpretări*, București, Editura Humanitas Educațional.
- Zugun 1980: P. Zugun, *O nouă modalitate de descriere a flexiunii verbale*, în „Analele Universității «Alexandru Ioan Cuza»”, Iași, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”.

Morphological and Syntactical Aspects of the Religious Texts Written in the Sixteenth Century

Such concepts as capability, possibility, necessity and obligation are expressed, in Romanian, by the so-called “modal-auxiliary” verbs: *a putea*, *a trebui*, *a vrea*, *a fi*, *a avea* and *a veni*. These verbs have some specific characteristics.

It is generally accepted that the word TIME stands for the concept with which mankind is familiar, divided into past, present and future. And, one must also underline that it is something independent of language. By TENSE we understand that correspondence between the form of the verb and our concept of time. ASPECT is the manner in which a verbal action is experienced or regarded. In Romanian, the “aspect-auxiliary” verbs are: *a începe*, *a continua*, *a conțeni*, *a isprăvi*, *a înceta*, *a sfârși*, *a termina*.

The present article is about flexional verbal forms, also called “compound”, “analytic” or “periphrastic” in the grammars of inflected languages. We are going to identify this type of verbal forms in Coresi’s *Tetraevanghelul*. We didn’t have Coresi’s text (printed in 1560-1561) to work with, but we based our research on a newer edition, namely that of Gherasim Timuș Piteșteanu. The bishop reprinted Coresi’s text in 1889, in Bucharest (at a printing house named *Tipografia Cărților Bisericești*).

In order to better describe the morphematic structure of the flexional verbal forms, we consider that Bloomfield’s distinction between *bound* and *free forms* is highly appropriate and relevant.